

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΟΥΨΕΙΣ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ*

Υ Π Ο

ΜΕΓΑ ΦΑΡΑΝΤΟΥ

Υφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

3. Τὸ Δόγμα καὶ αἱ «πηγαὶ» τῆς Ἀποκαλύψεως.

Ὁ Θεός, ἀποκαλυφθεὶς, παρεδόθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἄρα ἡ ἀποκάλυψις εἶναι «παράδοσις». Ἡ γνησία, λοιπόν, χριστιανικὴ παράδοσις πηγάζει ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς διακρίνεται πάσης ἐτέρας παραδόσεως, ἥτις ἔχει τὴν προέλευσίν της ἐκ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ Ἀγία Γραφή κάμνει αὐστηρὰν διάκρισιν μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν «παραδόσεων» (πρβλ. Ἰω. 3,35· 5,26· 12,49-50· 17,1-2 καὶ 7-8· Ματθ. 11,27· 28,18· Λουκ. 10,22· Μάρκ. 7,1-9). Ὡστε ἡ χριστιανικὴ παράδοσις εἶναι ἐνιαῖόν τι ἔλον· τὸ περιεχόμενον αὐτῆς δὲν εἶναι «σοφαί» ἰδέαι ἢ ἐπὶ μέρους ἀλήθειαι, ἀλλὰ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Ἰησοῦν· περὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γεγονότος μαρτυρεῖ αὐτῆ.

Ὅμως τὴν ἑαυτοῦ «παράδοσιν» ὁ Θεός ἠθέλησε νὰ κάμῃ δι' ὠρισμένον τρόπον, ἥτοι μέσφ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπεκαλύφθη εἰς ἔλον τὸν κόσμον κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἡ φανέρωσις αὐτοῦ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ὑφ' ἔλων. Βεβαίως ἡ ἱστορία δύναται νὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, δύναται νὰ ἀποδείξῃ, ἂν ἡ ζωὴ αὐτοῦ εἶναι ἀντικειμενικὸν ἱστορικὸν γεγονὸς ἢ πλάσμα τῆς φαντασίας ἀνθρώπων τινῶν. Οὐδέποτε ὅμως δύναται νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ βεβαιότητος, ἥτοι ἐν ἀποδεικτικῇ ἐννοίᾳ, περὶ τοῦ νοήματος τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Τὸ νόημα τοῦτο κατανοοῦν μόνον οἱ ἀποδεχόμενοι αὐτόν, ὡς αὐτὸς εἶναι καὶ ἤθελε νὰ εἶναι, ἥτοι οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· μόνον εἰς αὐτούς ὁ Θεός ἀπεκαλύφθη καὶ ἀποκαλύπτεται. Διὰ τὴν ἱστορίαν π.χ. ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐν ἄπλοῦν ἱστορικὸν συμβάν μεταξύ τῶν πολλῶν· διὰ τὸν πιστὸν ὅμως ὁ σταυρὸς εἶναι μοναδικῆς σημασίας γεγονὸς, διότι διὰ τοῦ πάθους τοῦ ὁ Ἰησοῦς ἀπῆλλαξεν ἡμᾶς ἐκ τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Χριστός, λοιπόν, μόνον εἰς τοὺς «ἑαυτοῦ» ἀπεκαλύφθη· εἰς τοὺς «δεχθέντας» αὐτόν (πρβλ. Ματθ. 10,40· Λουκ. 9,48)· διὰ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων ἰσχύει τό: «...ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι καὶ ἀκούοντες μὴ συνῶσι» (Λουκ. 8,10). Μόνον εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ὁ Χριστὸς «παρεδόθη» (πρβλ. Λουκ. 10,16· Ἰω. 17,18-23). Διὸ καὶ ἡ μαρτυρία αὐτῶν περὶ τῆς ἀποκαλύψεως ἔχει ἀναντικατάστατον ἀξίαν διὰ πάντα εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύοντα. Βεβαίως ἡ πίστις ἐγείρεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἀναφέρεται μόνον εἰς αὐτόν· ἀλλὰ πάντοτε διὰ μέσου ἐκείνων, εἰς οὓς ὁ ἴδιος ἀπε-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 671 τοῦ προηγουμένου τόμου.

καλύφθη· διότι αὐτοὶ πρῶτοι «εἶδον, καὶ ἐπίστευσαν» (Ἰω. 20,8). Μόνον, λοιπόν, μέσῳ τῆς «παραδόσεως» δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν ὄντως τὸν Θεόν· συνεπῶς καὶ τὸ δόγμα, διεκδικοῦν τὴν δι' αὐτοῦ γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, δέον ἀναγκαιῶς νὰ βασιζέται εἰς τὴν παράδοσιν αὐτήν· καὶ οὐ μόνον νὰ βασιζέται, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς μόνον νὰ ἀντλή τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, ἀφοῦ μόνον ἐν αὐτῇ δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τὴν ἐν Ἰησοῦ ἀποκάλυψιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ «παράδοσις» αὐτὴ φέρεται ὑπὸ δύο μορφάς: ὑπὸ τὴν γραπτὴν, ἣτις εἶναι ἡ Ἁγία Γραφή, καὶ ὑπὸ τὴν ἄγραφον, ἥτοι τὴν καθ' αὐτὸ Ἱερὰν Παράδοσιν, ἣτις φέρεται εἰς τὰ λοιπὰ μνημεῖα, ἅτινα διασφύζονται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀμφότεραι αὗται αἱ μορφαὶ εἶναι ταυτόσημοι κατ' οὐσίαν· διότι εἶναι ἡ μία καὶ ἡ αὐτὴ «παράδοσις» τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Διὸ καὶ δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ὑπεροχῆς τῆς μιᾶς εἰς βάρος τῆς ἄλλης ἢ ὑποτιμήσεως τῆς μὲν ἔναντι τῆς δέ· ἀμφότεραι εἶναι δύο ὕψεις τῆς μιᾶς «παραδόσεως». Ἀλλὰ, παρ' ὅλον ὅτι ἀμφότεραι ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀξίαν διὰ τὴν πίστιν, ἡ Ἁγία Γραφή ὑπερέχει τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ὡς οὐσα γραπτὴ πηγὴ τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ ἄρα ἔχουσα σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον χαρακτῆρα. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἱερὰ Παράδοσις διατελεῖ ἐν διαρκεῖ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, δὲν συμβαίνει ὅμως καὶ τὸ ἀντίθετον. Τὸ δόγμα, ἂν θέλῃ νὰ πηγάζῃ ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ νὰ μαρτυρῇ περὶ αὐτῆς, δέον νὰ ἐρείδεται πρωτίστως ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἄνευ δὲ αὐτῆς δὲν νοεῖται δόγμα³⁷.

Τὸ δόγμα εἶναι ἀκριβῶς, ὅ,τι καὶ ἡ Γραφή, ἥτοι ἔκφρασις τῆς ὁμολογίας εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, γεννωμένη ἐκ τῆς ἀμέσου πρὸς αὐτὸν συναντήσεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἔχει προσωπικὸν χαρακτῆρα³⁸. Ὡς ἡ Γραφή προῆλθεν ἐκ τῆς συναντήσεως τῶν ἀποστόλων μετὰ τοῦ ἀναστάντος Κυρίου, ἐκ τῆς ὁμολογίας αὐτῶν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὸ δόγμα εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς εἰς τὸν Χριστόν πίστεως τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῆς συναντήσεως μετ' αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ Γραφή δὲν εἶναι «πηγὴ» τοῦ δόγματος. Πηγὴ τοῦ δόγματος εἶναι μόνον ἡ ἐν Ἰησοῦ ἀποκάλυψις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· μόνον ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συναντήσεως, ἐκ τῆς πίστεως εἰς αὐτὸν πηγάζει τὸ δόγμα. Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα ἀφ' ἑαυτῶν διὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς Γραφῆς νὰ ἀνεύρωμεν τὸν Χριστόν, ὡς ἀντι-

37. Ὁ Μ. Schmaus θεωρεῖ ὅτι τὸ δόγμα δέον νὰ στηρίζεται μόνον «in einer der beiden Offenbarungsquellen, in der Heiligen Schrift oder in der Überlieferung» (ἀν. μν. ἐργ., τ. I, σ. 70)· ὡσαύτως καὶ ὁ Χ. Ἀνδροῦτσος ὁμιλεῖ περὶ ἀληθειῶν τῆς πίστεως «οὐδαμῶς» περιεχομένων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ (Δογματικὴ, Ἀθῆναι 1956², σ. 3). Ἀλλὰ τότε, ἔστω καὶ ὑπὸ ὀρισμέναις περιστάσεως, δύναται ἡ Ἁγία Γραφή νὰ ἀντικατασταθῇ ἢ καὶ νὰ ἐκλείψῃ!

38. «Die römisch-katholische Theologie hat den Begriff der Offenbarung durchweg entpersönlicht, versachlicht. Die Offenbarung ist Mitteilung von Wahrheiten. Die Dogmen der Kirche sind die *veritas a Deo formaliter revelata*, unmittelbar geoffenbarte Wahrheit... Aber... die Offenbarung ist nicht Lehrmitteilung, sondern Begegnung» (P. Althaus, ἀν. μν. ἐργ., σ. 239).

κειμενικός τις ἐρευνητὴς διαπιστοῖ τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος. Ἡ Γραφή εἶναι μόνον ὁμολογία ἀνθρώπων πιστευόντων εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἄρα ὀρόσημον ὁδηγοῦν ἡμᾶς εἰς αὐτόν. Δὲν εἶναι αὐτοσκοπός, ὡς μία θύραθεν πηγὴ εἶναι μέσον πρὸς σκοπὸν. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ μὲν Γραφή εἶναι προῖον τῆς ἀμέσου συναντήσεως τῶν ἀποστόλων μετὰ τοῦ Κυρίου, οἵτινες ὑπῆρξαν αὐτόπται μάρτυρες τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς του, εἶδον καὶ ἐψηλάφησαν αὐτόν, καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν τοῦ «δεσμεῖν καὶ λύειν» (πρβλ. Ματθ. 15,19· 18,18), τὸ δόγμα εἶναι ἔμμεσος ὁμολογία. Διότι εἶναι μὲν ἔκφρασις τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως, γεννώμενον ἐκ τῆς ἀμέσου πρὸς αὐτόν σχέσεως, ἀλλὰ ποῖος, πῶς καὶ τί εἶναι ὁ Χριστὸς μαρτυρεῖται ἡμῖν μόνον ὑπὸ τῶν αὐτοπτῶν μαρτύρων τῆς πίστεως, ἡτοι ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Οὕτω τὸ δόγμα, ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ καταστῇ ὑποκειμενικὸν μόνον βίωμα, δέον κατ' ἀνάγκην νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀντικειμενικῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, μαρτυρουμένων μόνον ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Τὸ δόγμα δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀντιπαρέλθῃ τὴν Γραφήν· διὸ καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ αὕτη εἶναι πηγὴ αὐτοῦ. Τὸ δόγμα εἶναι πάντοτε δευτέρα μαρτυρία τῆς πίστεως, εἰς τὴν Γραφήν διαρκῶς ἀναφερομένη καὶ δι' αὐτῆς ἐνεργοῦμένη. Τὸ δόγμα στηρίζεται εἰς τὴν Γραφήν καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι «ἐρμηνεία» τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Ὡς ἡ Γραφή εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας τῶν ἀποστόλων εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ἀποκαλύψεως, οὕτω καὶ τὸ δόγμα εἶναι ἐπιτυχῆς ἔκφρασις τῆς ὀρθῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἄρα τὸ δόγμα εἶναι πιστὴ «ἀντιγραφή» τοῦ περιεχομένου τῆς Γραφῆς· πιστὴ μὲν, ἀλλ' οὐχι τυφλὴ ἀντιγραφή! Τὸ δόγμα δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ «γράμμα», ἀλλ' εἰς τὸ «πνεῦμα» τῆς Γραφῆς. Ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς Γραφῆς καὶ νὰ ἐκφράσῃ αὐτὸ εἰς σύγχρονον μορφήν· διὸ καὶ ἀδιαφορεῖ τελείως ἐνίοτε τόσον διὰ τὰς λέξεις ὅσον καὶ διὰ τὰς γραφικὰς φράσεις. Ὑπάρχουν δόγματα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἅτινα οὐδεμίαν γραφικὴν λέξιν περιέχουν! Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ δόγματος στρέφεται πρωτίστως πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς Γραφῆς· διότι ὅμως τὸ περιεχόμενον οὔτε νοεῖται οὔτε καὶ κατανοεῖται ἄνευ γνώσεως καὶ τῆς μορφῆς, εἰς ἣν ἐγράφη, ἡ γνῶσις τοῦ «γράμματος» τῆς Γραφῆς εἶναι ἀναγκαῖα. Τὸ δόγμα δὲν καταργεῖ τὸ «γράμμα» τῆς Γραφῆς· ἀπλῶς μόνον προϋποθέτει αὐτό. Τὸ δόγμα ἀπλοῦται εἰς ὅλον τὸ περιεχόμενον τῆς Γραφῆς. Ζητεῖ νὰ περιλάβῃ μίαν ὅψιν μόνον τοῦ γεγονότος τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ νὰ εἶναι ὀρθὴ αὕτη! Καὶ ἡ αἵρεσις ἐκφράζει μίαν ὅψιν τῆς ἀποκαλύψεως· ἀλλ' ἐσφαλμένως. Τὸ δόγμα πηγάζει ἐκ τῆς ὁμολογίας εἰς σύνολον τὸ γεγονὸς τῆς ἀποκαλύψεως· οὕτως εἶναι ἀπόρροια τῆς πίστεως. Ἀφ' ἑαυτοῦ ὅμως θεωρούμενον φωτίζει μίαν ὅψιν τῆς ἀποκαλύψεως πρὸς ὀρθὴν ὁμολογίαν καὶ πίστιν αὐτῆς· οὕτω καθίσταται καὶ ὁδηγὸς ἅμα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὀρθὴν πίστιν³⁹. Ἡ Γραφή ἀντικατοπτρίζει ἐν ἑαυτῇ σύνολον τὸ γεγονὸς τῆς ἀποκαλύ-

39. Κατὰ τὸν H. - G. Fritzsche τὸ δόγμα εἶναι «Richtlinie zur Auslegung der Heiligen Schrift» (ἀν. μν. ἔργ., τ. I, σ. 188).

ψεως· ἀντιθέτως τὸ δόγμα εἶναι ἐπὶ μέρους ἀλήθεια, ἀναζητούμενη οὐχὶ εἰς μέρη τινὰ τῆς Γραφῆς, ἀλλ' εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτῆς. Βεβαίως καὶ τὰ «χωρία» τῆς Γραφῆς εἶναι ἀναγκαῖα! Διότι εἰς τινὰ τούτων ἐκφράζεται ἐπιτυχέστερον μία ἀλήθεια τῆς ἀποκαλύψεως· ἀλλὰ τὰ γραφικὰ χωρία δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια· ἡ ἀλήθεια ἀπορρέει ἐκ τῆς κατανοήσεως συνόλου τοῦ φαινομένου τῆς ἀποκαλύψεως. Διότι καὶ τὰ χωρία συχνάκις παρασύρουν καὶ πλανοῦν! Ὑπάρχουν βασικαὶ ἀλήθεια, αἵτινες εἰς τὴν Γραφὴν ἐκφράζονται διὰ πενιχρότατων καὶ ἀσφῶν χωρίων, ὡς τὸ τριαδικὸν δόγμα. Ἐν τούτοις τὸ τριαδικὸν δόγμα μαρτυρεῖται εἰς ὅλον τὸ πλάτος τῆς Γραφῆς! Παντοῦ γίνεται λόγος εἰς τὴν Γραφὴν περὶ τριῶν *θειῶν* προσώπων, τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ οὐδαμοῦ ἐν αὐτῇ ἐγείρεται ἔστω καὶ ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια, ὅτι ὁ ἐνεργῶν Θεὸς εἶναι πλείονες ἢ εἷς. Τὴν πραγματικότητα αὐτὴν, ἀνεξαρτήτως χωρίων, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὸ τριαδικὸν δόγμα. Ἀπαιτεῖται, λοιπόν, μεγάλη προσοχὴ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν καὶ κυρίως τὴν μονομερῆ κατάχρησιν τῶν γραφικῶν χωρίων! Καὶ οἱ αἰρετικοὶ πάντες ἐπὶ χωρίων τινῶν τῆς Γραφῆς στηρίζονται· ἀλλ' ἐνῶ πράττουν τοῦτο, ἀπομονώνουν αὐτὰ ἐκ τῆς ὀργανικῆς συναφείας τῶν καὶ καταστρέφουν τὸ νόημα αὐτῶν. Οὕτω νομίζουν μόνον ὅτι στηρίζονται ἐπὶ τῆς Γραφῆς. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ δόγματος εἶναι ὅτι οὐδὲν χωρίον ἀπομονώνει ἐκ τῆς ὀργανικῆς αὐτοῦ σχέσεως καὶ οὐδὲν ἀπολυτοποιεῖ· ἀλλὰ πάντα τὰ γραφικὰ χωρία ἐρμηνεύει καὶ κατανοεῖ ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν· διότι τὰ χωρία ὁμιλοῦν μόνον εἰς τὸν πιστεύοντα καὶ οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὸν ἐρευνῶντα καὶ γνωρίζοντα αὐτά, ὡς ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ φιλοσοφικῶς μόνον εἰς τὸν φιλόσοφον, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς πάντα ἀναγινώσκοντα αὐτόν!

Ἐξ ἄλλου ἔναντι τῆς *Ἱερᾶς Παραδόσεως* σχετίζεται τὸ δόγμα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς καὶ ἔναντι τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, οὕσα ἡ ἑτέρα ὄψις τῆς «παραδόσεως» τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, κυφορεῖται εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ λειτουργικὴ ζωὴ, οἱ ὕμνοι καὶ τὰ μνημεῖα, ἡ εἰκονογραφία καὶ ἡ διοικήσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ διάφορα ἐν αὐτῇ ἦθη καὶ ἔθιμα οὐ μόνον διατελοῦν εἰς μίαν ἀμοιβαίαν συνάφειαν, ἀλλὰ καὶ φέρουν ἐμφανῆ τὰ ἴχνη τῆς ζωῆς τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀποστόλων. Εἰς τὸ πλῆθος τῶν μορφῶν ἐκφράσεως τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐνυπάρχει ὁ πυρὴν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ὅστις διαιωνίζεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, βιούμενος ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ὑπάρχει «κανὼν τις ἐν τῷ κανόνι», ἦτοι τὸ κέντρον, ἐξ οὗ ἀφορμῶνται, περὶ ὃ στρέφονται καὶ πρὸς ὃ καταλήγουν τὰ πάντα, τ.ἐ. ἡ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ἀποκαλυφθεῖσα ἀλήθεια, ὡς ἐν αὐτῇ «τὸ περιβάλλον» αὐτῆς εἶναι ἀνθρώπινον καὶ ἀτελές, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει ἡ αὐτὴ ἐν Χριστῷ ἀλήθεια ἐκφράζεται ὑπὸ ποικιλίαν μορφῶν ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι ὡς λατρεία καὶ διηνηκτικὴ δοξολογία πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἰδιωτικὴ εὐσέβεια, ὡς ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ ποίησις κ.λ.π. Πανταχοῦ ἐκφράζεται ὑποκειμενικῶς ἡ μία ἀντικει-

μενικὴ ἐν Χριστῷ ἀλήθεια. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, οὕσα ἡ αὐτὴ ἀλήθεια διαφόρως ἐκφραζομένη, δὲν ἔχει ἀνάγκην κατ' οὐσίαν «συμπληρώσεως» ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς· διότι ὑπάρχει παραλλήλως πρὸς αὐτήν, διατελοῦσα ἐν ἁρμονίᾳ μετ' αὐτῆς, ὡς ἔχουσα τὸ αὐτὸ περιεχόμενον, ἥτοι τὴν ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν, καὶ ἀποσκοποῦσα εἰς τὸ αὐτὸ τέλος, ἥτοι νὰ καταστήσῃ προσιτὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀλήθειαν αὐτήν. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις πλεονεκτεῖ μάλιστα ἐξ ἐπόψεως τινος ἔναντι τῆς Ἁγίας Γραφῆς· διότι, ἐνῶ ἡ μὲν Γραφή εἶναι τι τὸ ἐφ' ἅπαξ περατωθὲν καὶ ἔκτοτε εἰς μίαν παγίαν μορφήν διατελοῦν, κινδυνεύουσα οὕτω νὰ καταστῇ ἀνὰ πᾶσαν ἐποχὴν «νεκρὸν» μνημεῖον τοῦ παρελθόντος ἀνευ ζωῆς, ὡς συχνάκις συνέβη εἰς τὸ παρελθόν, ἀντιθέτως ἡ Ἱερὰ Παράδοσις εἶναι διαρκῶς ζῶσα, ἔχουσα ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν δύναμιν νὰ μεταγγίξῃ τὴν μίαν ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν εἰς τὸν διάφορον τρόπον ζωῆς καὶ τοῦ σκέπτεσθαι ἐκάστου λαοῦ καὶ ἐκάστης φυλῆς εἰς ἐκάστην ἐποχὴν· διότι ἕκαστος λαὸς διαφόρως οἰκειοῦται τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ τὸ πλεονέκτημα τοῦτο τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως εἶναι καὶ ἡ μεγίστη ἀδυναμία της· διότι τὸ «περιβάλλον», εἰς τὸ ὅποῖον αὐτὴ κινεῖται, εἶναι λίαν εὐρὺ καὶ διαρκῶς ἐναλλασσόμενον. Ὡς ἐκ τούτου ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ καταστῇ τοῦτο «περιεχόμενον» αὐτῆς καὶ ν' ἀλλοιώσῃ τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν. Διὸ καὶ ἔχει ἀνάγκην διαρκοῦς ἀναφορᾶς καὶ συγκρίσεως πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἵνα διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀποκαθαίρῃ ἑαυτὴν ἀπὸ τῶν «θύραθεν» στοιχείων. Ἡ Ἁγία Γραφή, οὕσα «κλειστόν» καὶ ἄρα σταθερὸν μέγεθος, δὲν διατρέχει τὸν κίνδυνον ἀλλοιώσεως· καὶ ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης πλεονεκτεῖ ἔναντι τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως.

Τὸ δόγμα σχετίζεται πρὸς ὅλας τὰς ἐκφράσεις τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας· ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι αὐτὸ νοητικὴ τις μόνον ἐργασία ἢ προῖον θεολογικῆς ἐρεῦνης. Τὸ δόγμα εἶναι ἐκφρασις τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς δεδομένην τινὰ στιγμήν· ἕνεκα τούτου φέρει ἐντόνως τὰ ἔχνη τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἐποχὴν ἀνεκλήρυσθη. Ἀπὸ ἰδικῆς του πάλιν ἐπόψεως τὸ δόγμα, ὡς αὐθεντικὸν καὶ κανονιστικὸν μέγεθος, ἐπιδρᾷ ἐπὶ πασῶν τῶν μορφῶν ζωῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· δίδει περιεχόμενον εἰς τὴν ποίησιν, τὴν προσευχὴν καὶ τὸ κήρυγμα καὶ προσδιορίζει τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας. Μεταξὺ δόγματος καὶ κανόνων ὑφίσταται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀμοιβαία καὶ στενὴ συνάφεια. Οἱ κανόνες δὲν εἶναι τι ξένον πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας· πολλῶ μᾶλλον ἀπορρέουν ἐκ τῆς πίστεως αὐτῆς. Διὸ καὶ αἱ αὐταὶ σύνοδοι, αἵτινες ἀνεκλήρυττον τὰ δόγματα, ἐξέδιδον ἅμα καὶ τοὺς κανόνας⁴⁰. Τὸ δόγμα λαμβάνει τὸ εἶναι του ἐκ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας,

40. «Οἱ κανόνες, οἱ ὅποιοι ρυθμίζουν τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας «ἐν τῇ γῆτινι αὐτῆς ὀψει», εἶναι ἀχώριστοι τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Δὲν εἶναι νομικοὶ κανονισμοὶ κυρίως εἰπεῖν, ἀλλὰ ἐφαρμογαὶ τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας» (V. L o s s k y, Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (μτφρ. Σ. Π λ ε υ ρ ἄ κ η), Θεσσαλονίκη 1964, σ. 206).

εις ἣν ἢ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις φέρεται ὡς Ἱερὰ Παράδοσις καὶ ἐκφράζεται ἅμα ὡς ζωὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διέσωσε κατὰ τὸν πλέον ἐπιτυχῆ τρόπον τὸν χαρακτῆρα τοῦτον τοῦ δόγματος ὡς ζωῆς· αὕτη δὲν διετύπωσε μόνον ἀληθείας, ὡς θεωρητικὰς τινὰς προτάσεις, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ⁴¹, ἀλλὰ μετουσίωσεν εἰς ζωὴν τὴν ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν. Τὸ τριαδικόν, τὸ χριστολογικόν, τὸ εἰκονολατρικόν δόγμα, τὸ δόγμα τῆς Θεοτόκου, ἀπεικονίζονται οὐ μόνον εἰς τοὺς «ἄβρους» τῶν συνόδων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὑμολογίαν καὶ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ναῶν καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα καὶ εἰς τὴν ἐν γένει ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἄφ' ἧς στιγμῆς ὁ πιστὸς εἰσέλθῃ εἰς τὸν ὀρθόδοξον ναὸν *χειραγωγεῖται δογματικῶς, ἀγόμενος* πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Οὕτω τὸ δόγμα δὲν «πιστεύεται» μόνον οὔτε ἐφαρμόζεται ἀπλῶς ἐν τῇ πράξει, ὡς νὰ ἦτο θεωρητικόν τι ἀξίωμα⁴², ἀλλὰ *πραγματοποιεῖται, βιούμενον*. Διότι τὸ δόγμα δὲν εἶναι ἀφηρημέναι προτάσεις, ἐξαναγκάζουσαι εἰς τυφλὴν ὑποταγὴν, ἀλλὰ κατάφασις δι' ὅλης τῆς ὑπάρξεως, *συνειδητῆ* ὑποταγῆ καὶ συμπεριφορά. Ἡ εὐσεβὴς «γροῦλα», ἥτις ἴσταται πρὸ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, οὐδεμίαν γνῶσιν περὶ δογμάτων ἔχει·

41. Κατὰ τὸν A. v. H a r n a c k «das Dogma ist in seiner Conception und in seinem Ausbau ein Werk des griechischen Geistes auf dem Boden des Evangeliums» (Lehrbuch der Dogmengeschichte, τ. I, Darmstadt 1964⁴ [Nachdruck], σ. 20· σχετικὴν κριτικὴν πρβλ. εἰς: Ἁ. Θ. ο. δ. ὠ. ρ. ο. υ., Ἱστορία τῶν Δογμάτων, τ. I,1, Ἀθήναι 1963, σ. 42). Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ H a r n a c k ἔχει καταρριφθῆ σήμερον καὶ ἀπὸ προτεσταντικῆς πλευρᾶς (πρβλ. K. B a r t h, KD, I,2, σ. 734). «Ὅτι τὰ δόγματα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἔχουν φιλοσοφικὴν διατύπωσιν, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ λόγον νὰ θεωρῶμεν αὐτὰ ὡς προϊόντα τῆς φιλοσοφίας καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον· διότι αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς τὸ νόημα ἢ μᾶλλον τὸ ἔργον τῆς ἐρμηνευτικῆς: «μετάφρασις» τοῦ περιεχομένου τῆς ἀποκαλύψεως εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς, εἰς τὴν ζῆ ὁ ἄνθρωπος. «Von irgendeiner Philosophie haben die Theologen sprachlich i m m e r gelebt und werden sie sprachlich i m m e r leben» (K. B a r t h, KD, I,1, σ. 398). Τὸ πρόβλημα δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ἂν καὶ ποῖα φιλοσοφία χρησιμοποιεῖ θεολόγος τις, ἀλλὰ πῶς χρησιμοποιεῖ τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν, ἥτοι ἂν δι' αὐτῆς κατορθῶνῃ νὰ ἀποδώσῃ ὀρθῶς τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ὁπότε χρησιμοποιεῖ ὀρθῶς καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἥτοι ὡς μέσον πρὸς διατύπωσιν τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, ἢ ἂν δι' αὐτῆς διαστρέφῃ τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν, ὁπότε κάμνει κακὴν χρῆσιν καὶ τῆς φιλοσοφίας, μεταβάλλων αὐτὴν εἰς αὐτοσκοπὸν.

42. «Ὅταν ὁ Σ. Λ ὠ λ η ς λέγῃ ὅτι τὸ δόγμα εἶναι «θεωρητικὴ τῆς πίστεως διδασκαλία» καὶ ἀντιδιαστέλλῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆν «πράξιν» (Θεωρία τοῦ Δόγματος, εἰς: Δογματικαὶ Μελέται, Α', Ἰωάννινα 1967, σ. 96,99), ἔταν ἔνοση οὗτος τὸ δόγμα ὡς νοητικὴν ἀλήθειαν, ὑπερβαίνουσαν «τὰ φυσικὰ ὄρια τῶν νοητικῶν ἰκανότητων» τοῦ ἀνθρώπου, τὴν δὲ ἀποκάλυψιν ὡς ἀποκάλυψιν «ἀληθειῶν», καὶ κάμνη διάκρισιν μεταξύ «λόγου» καὶ «πίστεως» (σ. 100-102), σημαίνει, ὅτι οὗτος δὲν προβληματίζεται αὐστηρῶς ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος· ἐντεῦθεν καὶ ταυτίζει τοῦτο πρὸς τὴν «ἠρησκευτικὴν ἀλήθειαν», ὡς καὶ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ γνῶσιν πρὸς τὴν ἐν γένει πίστιν καὶ τὴν ἠρησκευτικὴν γνῶσιν (σ. 101-104)!

ἀλλὰ «συνομιλεῖ» ἢ ὀρθότερον «συζῆ» μετ' αὐτοῦ, ὡς πρὸς ζῶσαν πραγματικότητα καὶ συγκεκριμένον πρόσωπον. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν «ἐκδίδει» δόγματα, ἀλλὰ εἶναι τὸ δόγμα. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, ὡς πηγὴ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως καὶ ἀντικειμενικὸν κριτήριον, βιουμένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὑποκειμένου τῆς πίστεως, ἐκφράζεται κατὰ θαυμαστὸν τρόπον εἰς τὴν μορφήν τοῦ δόγματος, ὅπερ καίτοι ὑποκειμενικὴ ὁμολογία τῆς πίστεως, ἐκφράζει τὸ περιεχόμενον τῆς ἀντικειμενικῆς ἐν Χριστῷ θείας ἀποκαλύψεως.

4. Τὸ Δόγμα καὶ τὸ ἐρμηνευτικὸν πρόβλημα.

Διὰ τῆς παρουσίας παραγράφου εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς πατερικῆς παραδόσεως ἐν σχέσει πρὸς τὸ δόγμα. Ὅταν λέγωμεν «ἐρμηνευτικὸν πρόβλημα», ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα τὴν προσπάθειαν τῶν ἐπὶ μέρους πιστῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νὰ «ἐρμηνεύσωσιν», ἤτοι νὰ κατανοήσωσιν καὶ νὰ ἰδιοποιηθῶσι τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθεῖσαν ἀλήθειαν. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ προκύπτουν οἱ «ἐξηγηταὶ» ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ αἱ διάφοροι «ἐξηγήσεις» τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ὄψεων αὐτῆς. Οἱ ἐρμηνευταὶ οὗτοι κατ' ἀρχὴν εἶναι «ὑποκείμενα», ἐρευνῶντα ὑποκειμενικῶς τὴν ἀλήθειαν. Ἐξ ὑποκειμενικῆς δὲ ἐπόψεως οὐδὲν σταθερὸν καὶ ἀδιάβλητον κριτήριον ὑπάρχει πρὸς ἔρευναν καὶ γνῶσιν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Οὔτε ὁ λόγος καὶ τὸ πείραμα, οὔτε ἡ σοφία καὶ ἡ πίστις δύνανται νὰ γνωρίσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύνανται ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεόν, νὰ ἀνέλθῃ εἰς αὐτόν, ἔστω καὶ ἂν εἶναι «καλὸς» ἢ πιστεύῃ ἢ μελετᾷ καὶ γνωρίζῃ τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει «διαθήκην» πίστεως μετ' ἐπὶ μέρους ἀτόμων, ἀλλὰ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας του. Μόνον ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς συναντᾷ προσωπικῶς τὰ καθ' ἕκαστα ἄτομα. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἐπιχειρῶν ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθειαν, οἰανδὴποτε ἀγιότητα, πίστιν καὶ σοφίαν καὶ ἂν ἔχῃ, καὶ παρ' ὅλον ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι ἕμως ἀφορμᾶται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ διότι ἀνήκει μὲν οὗτος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ὑπόκειται εἰς τὸν κίνδυνον τῆς πλάνης. Πάντες οἱ «ἐρμηνευταί», καὶ ἄρα πάντες οἱ «Πατέρες» τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἐπιδεκτικοὶ πλάνης⁴³. Πᾶσα ἀντίθετος ἀποψις ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀίρεσιν. Κατὰ συνέπειαν τὸ δόγμα, ὃν σταθερὸν μέγεθος ὡς ἐκφράζον τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας, δὲν εἶναι προῖδον τῆς ἐρμηνευτι-

43. «Αὐγουστῖνον δὲ καὶ τινα ἄλλον τῶν διδασκάλων δύνασθαι τῆς ἀληθείας ἐν τινι διαμαρτεῖν ἡγοῦμεθα, καὶ ἂν ὀποσηοῦν ἁγίω σύνη ἢ διδασκαλίᾳ διήνεγκε» (Γεννάδιος Σχολάριος, εἰς: Oeuvres complètes de Gennade Scholarios, ὑπὸ L. Petit, X.A. Siderides, M. Jugie, Paris 1929, τ. II, σ. 49). Κατὰ τὸν S. Bulgakow (ἀν. μν. ἔργ., σ. 145): «Die Schriften der Väter sind historisch bedingt und daher in ihrer Bedeutung begrenzt, was nicht hindert, dass sie unvergänglichen Wert besitzen, soweit sie sich als dem dogmatischen Selbstbewusstsein der Kirche inhärent erweisen».

κῆς ἐργασίας τῆς θεολογίας. Ἡ ἐρμηνευτικὴ δὲν εἶναι ἀναγκαῖα προϋπόθεσις τοῦ δόγματος· τὸ δόγμα κεῖται πέραν καὶ ὑπεράνω αὐτῆς, μὴ προσδιοριζόμενον ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἐρμηνευτικῶν πορισμάτων. Τὸ δόγμα ἔχει χαρακτῆρα ἀναλλοίωτον καὶ ἀκατάλυτον, διότι εἶναι ἡ θεία ἀλήθεια, ἐκφραζομένη ὀρθῶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀντιθέτως τὰ πορίσματα ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῶν πηγῶν τῆς ἀποκαλύψεως εἶναι προϊόντα ἀτομικῆς ἐρεύνης καὶ κατ' ἀνάγκην ὑπόκεινται εἰς τὰς προϋποθέσεις, ἐντὸς τῶν ὁποίων κινεῖται ὁ ἐρμηνευτὴς ἐκάστης ἐποχῆς. Ἀναγκαῖα ἐξάρτησις τοῦ δόγματος ἐκ τῆς ἐξηγητικῆς θὰ ὠδήγει εἰς ἄκρατον ὑποκειμενισμόν καὶ εἰς σχετικοποίησιν τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως.

Βεβαίως καὶ τῶν ἐπὶ μέρους πιστῶν αἱ γνῶμαι κέκτηνται αὐθεντίαν τινά· διότι εἶναι πιστοί, ἤτοι μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλὰ αὐθεντίαν τινά· διότι εἶναι μόνον «μέλη», οὐχὶ ὅμως τὸ ὅλον, τὸ «σῶμα». Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔχει θέσιν τὸ θεολογούμενον καὶ ἡ θεολογικὴ γνώμη. Καθ' ὅσον ὑπάρχουν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκαλαί, περὶ τῶν ὁποίων αὕτη δὲν ἔχει ἀποφανθῆ ἐπισήμως ἢ ὑφίστανται διαφωναί ἐν τῇ πράξει καὶ περὶ ὧν ἐκφέρει γνώμην τινὰ «ἐξηγητῆς» τις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, προάγεται τὸ θεολογούμενον. Ἡ θεολογικὴ γνώμη εἶναι ἡ κατωτάτη βαθμὶς αὐθεντίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ περὶ ἀληθείας τινός· εἶναι γνώμη ἀτομικῆ, ἀπλοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας, κεκτημένη μόνον σχετικὸν κύρος. Καὶ τὸ θεολογούμενον ἔχει ἀτομικὸν μόνον κύρος, ὑπέγκειται ὅμως τῆς θεολογικῆς γνώμης, ὃν γνώμη πιστοῦ κατέχοντος ἐπίσημον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀξίωμα καὶ ἄρα ἐκπροσωποῦντος ἐπισημότερον τὴν Ἐκκλησίαν. Θεολογικὴ γνώμη καὶ θεολογούμενον οὐδεμίαν ἀξίωσιν δύνανται νὰ ἐγείρωσι περὶ ὑποχρεωτικῆς ἀποδοχῆς των· τότε μόνον καθίστανται ὑποχρεωτικὴ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, ὅταν περιβληθῶσι δι' ἐπισήμου κύρους ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Μέχρις ὅμως τελικῆς ἀποδοχῆς ἢ ἀποδοκιμασίας των δύνανται νὰ κυκλῶνται ἀκωλύτως ἐν τῇ θεολογίᾳ⁴⁴.

Ἀλλὰ παρ' ὅλον ὅτι τὸ δόγμα δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐξηγητικῆς, ἐν τούτοις δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιπαρέλθῃ ἀδιαφόρως τὸ ἔργον αὐτῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς πατερικῆς κληρονομίας. Ἡ ἐξηγητικὴ, ναὶ μὲν δὲν προσδιορίζει ἀναγκαίως τὸ δόγμα, ὅμως προπαρασκευάζει ποικιλοτρόπως αὐτὸ καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν περιχαρακῶσιν καὶ διατύπωσίν του. Οἱ ἐξηγηταὶ ἐργάζονται μὲν ὑποκειμενικῶς, ἀλλὰ συνάμα ἀντικατοπτρίζουν τρόπον τινὰ εἰς τὸ ἔργον των, οὐ μόνον τὴν ἀτομι-

44. Περὶ τῆς θεολογικῆς γνώμης ἢ τοῦ θεολογούμενου δὲν ἐπικρατεῖ ὁμοφωνία ἀπόψεων ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ θεολογίᾳ. Ὁ S. Bulgakow εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν θεολογούμενων περιλαμβάνει καὶ πάσας τὰς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ πράξει ἐπισήμως κηρυττομένας διδασκαλαί, ἤτοι τὴν πνευματολογία, τὴν περὶ προνοίας καὶ προορισμοῦ, περὶ ἐκκλησίας, χάριτος καὶ μυστηρίων κ.λ.π. διδασκαλίαν. "Οἱ αὐταὶ αἱ ἀλήθειαι «keine Unfehlbarkeit, Genauigkeit und allgemein verpflichtende Gültigkeit beanspruchen können» (ἀν. μν. ἐργ., σ. 139-140)! Ὁρθότερον ἐκφράζεται περὶ τοῦ θεολογούμενου καὶ τῆς θεολογικῆς γνώμης ὁ V. Bolotov (πρβλ. R. Slenczka, ἀν. μν. ἐργ., σ. 219).

κὴν τῶν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἐποχὴν ζοῦν. Οὕτω τὸ ἔργον τῶν φέρει καὶ ἀντικειμενικὰς ὄψεις καὶ ἄρα ἴχνη ἀληθείας⁴⁵. Ἰδιαιτέρως ἀξιόπιστοι δὲ εἶναι οἱ Πατέρες. Διότι οὗτοι εἰργάσθησαν οὐ μόνον ὡς ἀπλοῖ ἰδιῶται, ἀλλ' ὡς πιστὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας. Διέπρεψαν εἰς ἀγιότητα, σοφίαν καὶ αὐταπάρνησιν καὶ ὡς μόνον σκοπὸν τῶν εἶχον νὰ ἐκφράσωσιν ἐν τοῖς ἔργοις τῶν οὐ μόνον τὴν προσωπικὴν τῶν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὁμολογίαν συνόλου τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ἀντανακλᾶται ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνειδήσις καὶ τὸ βαθύ αἶσθημα τῆς εὐθύνης ἐναντι συνόλου τῆς Ἐκκλησίας. Ὡσαύτως καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, μεταδιδομένη ὡς ζωὴ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, φέρεται ἐν τοῖς ἔργοις τῶν Πατέρων. Ἐπίσης οἱ Πατέρες προσήγγισαν εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν, ἀφιερῶσαντες τὴν ζωὴν τῶν εἰς τὸν Θεόν, καὶ ζήσαντες μᾶλλον ἢ ἐρευνήσαντες αὐτήν· διὸ καὶ ἀνέπτυξαν εἰς ἡμᾶς πλείστας ὄσας ἀγνώστους πτυχὰς αὐτῆς. Τέλος πολλοὶ τῶν Πατέρων ἔφερον τὴν σφραγίδα τῆς ἐπισήμου ἐγκρίσεως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καθέξαντες ὑψηλὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα καὶ περιβληθέντες δι' ὑψηλοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κύρους. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιπαρέλθωμεν τοὺς Πατέρας, χωρὶς νὰ κινδυνεύωμεν νὰ ἀντιπαρέλθωμεν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶναι μόνον ἡ ἱστορία τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅπερ ἐν αὐτῇ ἐνεργεῖ «πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως» (Ἐβρ. 1,1). Δὲν εἶναι δυνατόν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἔχομεν τὴν Γραφήν, νὰ ἰσχυριζώμεθα ὅτι κατέχομεν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἐπιχειρῶν ἀμέσως καὶ ἄνευ τῆς πατερικῆς παραδόσεως νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθειαν ἐν τῇ Γραφῇ, οὐ μόνον περιφρονεῖ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ θέτει ἑαυτὸν ἄμα ἐκτὸς τῆς ἱστορίας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ κινεῖται κατ' οὐσίαν ἐξ ἐγωϊστικῶν ἐλατηρίων, ὡς νὰ ἦτο αὐτὸς μόνος ἱκανὸς νὰ πράξῃ τοῦτο ἢ νὰ εἶχε περισσοτέραν σοφίαν καὶ πίστιν τῶν πρὸ αὐτοῦ ζησάντων! Οὕτω τὰ πορίσματα τῆς βιβλικῆς ἐρεύνης του θὰ φέρωσιν ἀναγκαιῶς αἰσθητὰ τὰ ἴχνη τῶν ἰδικῶν του ἀπόψεων⁴⁶. Οἱ Πατέρες, ταυτίσαντες σχεδὸν τὴν ζωὴν τῶν πρὸς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἐκφράζουσι ἐντόνως τὴν συνειδήσιν καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς καὶ ἄρα τὰ δόγματα τῆς ἀποκαλύψεως. Ὡς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ οἰκαιοποιηθῶμεν ὀρθῶς τὰ δόγματα, ὅταν

45. «Theologische Arbeit als solche ist... völlig unfähig, eine kirchliche Konfession hervorzubringen» (K. Barth, KD, I, 2, σ. 698)· ὑπερβολικῶς πως ἐκφράζεται ὁ E. Brunner, ὅταν λέγῃ: «Das Dogma... kommt nicht zustande ohne theologische Besinnung und Arbeit» (ἄν. μν. ἔργ., τ. I, σ. 65).

46. «Es hat tatsächlich doch noch keinen Biblizisten gegeben, der, indem er den Vätern und der kirchlichen Überlieferung gegenüber sehr grosszügig direkt an die Schrift appellierte, sich nun auch dem Geist und der Philosophie seiner eigenen Zeit und vor Allem seinen eigenen religiösen Lieblingsideen gegenüber als so unabhängig erwiesen hätte, dass er in seiner Lehre vermöge oder trotz seines Antitraditionalismus nun etwa in zuverlässiger Weise die Bibel und nur die Bibel hätte zu Wort kommen lassen» (K. Barth, KD, I, 2, σ. 680).

ἀγνωῶμεν ἢ περιφρονῶμεν ἐκείνους, οἵτινες εἰργάσθησαν διὰ τὴν προπαρασκευὴν αὐτῶν, πολεμήσαντες τὰς αἱρέσεις καὶ διατυπώσαντες θετικῶς τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως, καὶ βιώσαντες ταῦτα ὡς πίστιν, ἀντικατοπτριζομένην ἐν τοῖς ἔργοις των. Τότε μόνον δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὸ δόγμα, ὅταν γνωρίζωμεν τὴν «ἐνδοχώραν» αὐτοῦ, ἥτοι τὸ περιβάλλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεπτύχθη καὶ διευτυπώθη, καὶ τὰ πρωτοστατήσαντα πρόσωπα ἐν σχέσει πρὸς αὐτό· ἐκ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ γνῶσις καὶ τῶν αἱρέσεων. Ἡ γνῶσις ὁμῶς τῆς πατερικῆς παραδόσεως δὲν εἶναι ἀπλῆ ἔρευνα καὶ σπουδὴ αὐτῆς· εἶναι πολλῶ μᾶλλον ἀναγέννησις αὐτῆς. Τότε συνδεόμεθα ὀρθῶς μετὰ τῶν Πατέρων, ὅταν ἀφήνωμεν αὐτοὺς νὰ ὀμιλῶσιν εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ὡς ζῶντας μάρτυρας· ὅταν οἱ παλμοὶ τῆς πίστεως των δονῶσι καὶ τὴν ἰδικὴν μας ψυχὴν καὶ ὅταν τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς μας εὐρίσκωσιν ἀπάντησιν εἰς τὰς ἰδικὰς των ἀναζητήσεις. Τότε μόνον γνωρίζομεν ὄντως τοὺς Πατέρας, ὅταν πραγματοποιῆται ζῶσα μετ' αὐτῶν συνάντησις. Τότε καὶ ἡ παράδοσις γίνεται δημιουργικὴ δύναμις τοῦ παρόντος, ὅταν δὲν φυλάσσεται ὡς «νεκροταφεῖον» συγγραμμάτων, ἀλλ' ὅταν διατελῆ εἰς ζῶσαν σχέσιν πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἐποχὴν. Βεβαίως ὅλοι οἱ Πατέρες δὲν ὀμιλοῦν εἰς ἡμᾶς, δὲν δύνανται νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς μας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει ν' ἀπορρίψωμεν αὐτούς! Ἴσως ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν αὐτούς, ἴσως πάλιν ὀμιλήσουσιν εἰς κάποιαν ἄλλην ἐποχὴν. Διὸ καὶ ὑποχρεούμεθα εἰς σεβασμὸν πάντων τῶν Πατέρων⁴⁷. Ἐπίσης τόσον ἡ ἐρμηνευτικὴ ὅσον καὶ ἡ δογματικὴ θεολογία δεόν κατὰ τὴν προπαρασκευὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν τοὺς «Πατέρας» καὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, ἥτοι τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐξήντησαν ὅλον τὸ περιεχόμενον τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Ζήσαντες εἰς μίαν ὀρισμένην ἐποχὴν, εἶδον τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς των καὶ ἠνόησαν καὶ ἐβίωσαν αὐτὴν καθ' ὀρισμένον τρόπον. Ἐκάστη ὁμῶς ἐποχὴ, ἐκτὸς τῶν κοινῶν ἀνθρωπίνων, ἔχει καὶ ἰδιαίτερα, ἰδικὰ τῆς προβλήματα καὶ ἄρα βιοῖ κατὰ τὸν ἰδικόν της τρόπον τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν. Διὸ καὶ εἶναι ἀνάγκη, διὰ τὴν πλέον συνειδητὴν κατανοήσιν τῶν δογμάτων, νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον τοὺς Πατέρας καὶ Θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξηγητὰς τῶν ἄλλων Ὁμολογιῶν. Εἰς τὸν Ῥωμαιοκαθολικισμὸν καὶ εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν ὑπάρχουν χριστιανικὰ θέματα καὶ προβλήματα, ἅτινα δὲν ἔτυχον εἰσέτι προσοχῆς καὶ ἱκανοποιητικῆς

47. Ἡ αὔβερlieferung dringt mit Notwendigkeit in unsere eigene Aktivität ein: wir dürfen diese Gabe, nachdem wir sie besitzen, nicht in die Erde vergraben, sondern müssen sie in schöpferischem Bemühen erhalten und stärken» (S. Bulgakow, ἀν. μν. ἔργ., σ. 147).

πραγματεύσεως ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας⁴⁸. Παρὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἀναγκαῖον ἢ ὀρθόδοξος θεολογία ν' ἀσχολῆται διαρκῶς περὶ τὰ θέματα καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ζῆ εἰς ἓνα ἰδιαιτερον περιβάλλον, ἔχουσα ἴδια προβλήματα καὶ βιοῦσα κατ' ἴδιον τρόπον τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως. Ἡ ὀρθόδοξος θεολογία, ἂν θέλῃ νὰ εἶναι ὀρθόδοξος, ὑποχρεοῦται νὰ παραμένῃ εἰς τὰ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς διαγραφόμενα πλαίσια, παρ' ὅλον ὅτι καὶ ἡ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων θεολογιῶν συνάντησις ὠφελεῖ αὐτὴν πολλαπλῶς.

5. Τὸ Δόγμα καὶ ἡ Ἐκκλησία.

Εἰς τὴν παροῦσαν παράγραφον γίνεται λόγος περὶ τοῦ καθ' αὐτὸ ὑποκειμένου τοῦ δόγματος. Ὁ τριαδικὸς Θεὸς εἶναι τὸ «ἀντικείμενον», πρὸς τὸ ὁποῖον κατευθύνεται τὸ δόγμα· ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ ὑποκείμενον, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἀφορμᾶται τοῦτο⁴⁹. Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν οὐδεμίαν «διαθήκην» ἴδρυσεν μετ' ἐπὶ μέρους προσώπων· ὅ,τι ἴδρυσεν ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς συνέχισιν τοῦ ἔργου τοῦ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι μόνον μία ἀνθρωπίνη ὀργάνωσις, ἀποτελουμένη ἐκ μελῶν. Ἡ Ἐκκλησία προϋπάρχει πάντων. Ἡ Ἐκκλησία, ἔχουσα ἀμέσως ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι τῆς, τελεῖ εἰς ἀνεξάρτητον σχέσιν ἔναντι πάσης κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ εἶναι ὑπεράνω πάντων τῶν μελῶν τῆς. Ἡμεῖς δὲν ἀπαρτίζομεν μόνον τὴν Ἐκκλησίαν· πρωτίστως γινόμεθα ὑπ' αὐτῆς δεκτοί. Εἰσερχόμενοι εἰς τοὺς κόλπους τῆς, λαμβάνομεν τὴν πίστιν αὐτῆς, ἐκφραζομένην εἰς ὁμολογίας, ἤτοι εἰς δόγματα. Ἄρα ἡ ὁμολογία τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι θέμα προσωπικῆς ἐκλογῆς. Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκλέξωμεν ἐλευθέρως τὴν πίστιν μας! Ὑποχρεούμεθα μόνον νὰ ὁμολογῶμεν τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ προσωπικὸν τρόπον. Δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ κρίνωμεν τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας ἢ νὰ ἐκλέξωμε πρὸς ὁμολογίαν μέρος μόνον τῶν δογμάτων αὐτῆς. Ὑποχρεούμεθα εἰς ὁμολογίαν ὅλης τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, ἂν θέλωμεν νὰ ἀνήκωμεν εἰς αὐτήν. Ἡ αὐθεντία, λοιπόν, τοῦ δόγματος πηγάζει κυρίως ἐκ τῆς αὐθεντίας, ἣν ἔχει ἡ Ἐκκλησία ἔναντι τῶν μελῶν τῆς. Ἡ Ἐκκλησία ἐπιβάλλει τὰ δόγματά τῆς, διότι ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἔναντι τῶν πιστῶν τῆς· ἔχει τὴν ἐξουσίαν τοῦ «δεσμεῖν καὶ λύειν», τοῦ σφῆζειν καὶ κολάζειν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας δὲν συγκρίνεται πρὸς τὴν αὐθεντίαν ἑτέρων ἀρχῶν ἢ σχολῶν, αἵτινες ἐκδίδουν διατάγματα ἢ φιλοσοφικὰ ἀξιώματα. Ἐκεῖ μὲν αἱ ἀρχαὶ ἔχουν ἀνθρωπίνην προέλευσιν καὶ τὰ πορίσματά των ὑπόκεινται εἰς τὴν κρίσιν τῶν μελῶν, πρὸς τὰ ὅποια ἀπευθύνονται, συχνά-

48. Πρὸβλ. S. Bulgakow, ἀν. μν. ἔργ. σ. 147-148 κ. 151.

49. «Subjekt eines kirchlichen Bekenntnisses ist die Kirche» (K. Barth, KD, I, 2, σ. 713).

κίς δὲ καὶ εἰς τὴν διόρθωσιν καὶ τὴν μεταβολήν. Ἐνταῦθα ὅμως ἡ Ἐκκλησία προϋπάρχει παντὸς μέλους, ἔχουσα θεῖαν αὐθεντίαν καὶ παρ' οὐδενὸς ἐξαρτωμένη εἰς τὸ ἔργον τῆς.

Πῶς ὅμως εἶναι δυνατὸν ν' ἀσκή τοιοῦτον λειτουργήμα ἡ Ἐκκλησία, ὅταν τὸ ἔργον τῆς ἐπιτελῆται ὑπὸ ἀνθρώπων καὶ δὴ ἀμαρτωλῶν; Δὲν εἶναι «βλασφημία» κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀποδίδωμεν ἀπόλυτον χαρακτήρα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν; Βεβαίως ὑφίσταται μέγας κίνδυνος νὰ παρανοηθῇ ὁ χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας, — καὶ τοῦτο συμβαίνει συχνάκις! —, ὅταν τὸ ἀπόλυτον τῆς αὐθεντίας αὐτῆς θεωρηθῇ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτῆς ὄψιν. Τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον συνυπάρχει ἀχωρίστως μετὰ τοῦ θείου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ὡσαύτως καὶ ἡ αὐθεντία αὐτῆς ἀσκειῖται δι' ἀνθρώπων καὶ συγκεκριμένων προσώπων. Ἐν τούτοις ὅμως τὸ ἀξίωμα αὐτῶν δὲν εἶναι κατοχὴ ὑπ' αὐτῶν· ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ἔχει θεῖαν τὴν προέλευσιν. Ἀσκειῖται μόνον ὑπὸ προσώπων, ἐν ὀνόματι ὅμως τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἀνήκουν αὐτά. Ὁ ἄνθρωπος, οἷανδήποτε βαθμίδα ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας καὶ ἂν κατέχη, εἶναι πάντοτε ἀμαρτωλός, δέμενος πάντοτε τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ὡστε, λοιπόν, ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐθεντία εἶναι θεία, καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἔνοιαν: Ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ ποιήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ· ὁ Θεὸς μόνος σφύζει αὐτόν. Ὡς εἰς τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐφανερώθη πρὸς σωτηρίαν ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, οὕτω καὶ νῦν διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ δι' αὐτῆς διὰ τῶν ἐν αὐτῇ προσώπων, ὡς δι' ὀργάνων, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖ, βάζει τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, τὴν σωτηρίαν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἡ αὐθεντία, λοιπόν, τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀπόλυτος, διότι δι' αὐτῆς ἐνεργεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁵⁰.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ βασίζεται καὶ ἡ ὀρθόδοξος θεολογία, ὅταν διατυποῖ τὴν ἀποψιν, ὅτι πᾶσα ἐπίσημος ὁμολογία συνόλου τῆς Ἐκκλησίας φέρει ἀλάθητον χαρακτήρα. Ἡ ὁμολογία αὕτη εἶναι ὁμολογία ἀνθρώπων. Ὑποκείμενον αὐτῆς εἶναι ἄνθρωποι καὶ οὐχὶ ὁ Θεός· ἀλλά, διότι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐκπροσωποῦν σύνολον τὴν Ἐκκλησίαν, δι' ἧς ἐνεργεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἡ ὁμολογία αὐτῶν ἔχει ἀπόλυτον χαρακτήρα· διότι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖ δι' αὐτῶν. Χωρὶς νὰ παύωσιν οὗτοι νὰ εἶναι ὑποκείμενα, καθίστανται ἅμα ὄργανα, δι' ὧν ἐνεργεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Οὕτω τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας προσλαμβάνει «τρισδιάστατον» χαρακτήρα! Ἀντικειμενικόν: τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογεῖ δι' ἡμῶν καὶ μεθ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνθ' ἡμῶν τὴν πίστιν ἡμῶν, ἀδυνατούντων ἀφ' ἑαυτῶν

50. Ὁ Προτεσταντισμός, καταργήσας τὸν ἀπόλυτον χαρακτήρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας, ἐσχετικὸς οἰήσῃ καὶ τὴν δογματικὴν ἀλήθειαν (πρβλ. E. Brunner, ἀν. μν. ἔργ., τ. I, σ. 63, 90, 112). Οἱ Προτεστάνται ἀγωνίζονται νὰ διασώσωσι τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι ἀναγκαῖα διὰ νὰ ὑπάρξῃ «ἐκκλησία», ἥτις οὐχὶ ἀπλῶς «σύλλογος» ἐξ ἀτόμων, ἀλλ' ὡς «vorgedordnete Gemeinschaft» πῶς ὅμως, ὅταν θεωρῶσιν αὐτὴν ὡς «nicht unfehlbar» (O. Weber, ἀν. μν. ἔργ., τ. I, σ. 48);

ὡς ἀμαρτωλῶν ὄντων· καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ ὁμολογία εἶναι ἀλάθης⁵¹. Ὑποκειμενικόν: ὡς ὁμολογία οὐχὶ ἐνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ τοῦ «πληρώματος» τῆς Ἐκκλησίας, ὡς «σώματος» τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τὸ δόγμα εἶναι ὁμολογία οὐχὶ ἀτομική, ἀλλὰ κοινή· εἶναι κοινή εὐθύνη καὶ κοινὸν δικαίωμα, διότι οὐδὲν ἐπὶ μέρος ἄτομον ἔχει ἐξουσίαν ἐπ' αὐτοῦ⁵². Προσωπικόν: τὸ δόγμα εἶναι καὶ προσωπικὴ ὁμολογία ἐκάστου μέλους τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν Χριστόν, διατελοῦντος μετ' αὐτοῦ εἰς ἄμεσον ἐν τῇ προσευχῇ σχέσει. Ἐκαστος πιστὸς εὐθύνεται καὶ λογοδοτεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ προσωπικῶς· διὸ καὶ ἡ εὐθύνη διὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τὴν υπεράσπισιν καὶ διαφύλαξιν αὐτῆς, εἶναι καὶ προσωπικὴ ἐνὸς ἐκάστου μέλους τῆς Ἐκκλησίας⁵³.

Τὸ δόγμα εἶναι ἔκφρασις τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὄλου. Ποῦ καὶ πότε πραγματοποιεῖται ὅμως ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς συνόλου; Τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μεταθετά· ὑπῆρξαν ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ, αἵτινες δὲν ὑπάρχουν πλέον· καὶ ὑπάρχουν νῦν ἐκκλησίαι, αἵτινες ἴσως δὲν θὰ ὑπάρξωσιν εἰς τὸ μέλλον. Ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας ὅμως εἰς τὸν κόσμον εἶναι ἀκατάλυτος. Κατάλυσις τῆς Ἐκκλησίας θὰ ἴσχυε πρὸς καταστροφὴν τῆς συνεχίσεως τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ κατὰ συνέπειαν πρὸς ἐκδίωξιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας. Ἡ εἰς Χριστόν, λοιπόν, ὁμολογία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι διαρκῆς εἰς τὸ κήρυγμα καὶ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων. Ἐκ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς τὸ δόγμα εἶναι διηνεκῆς ὁμολογία καὶ δὴ ἐνὸς μόνου γεγονότος, ἥτοι τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ δόγμα εἶναι ἐν⁵⁴. Διότι ὅμως τὸ δόγμα τοῦτο ἔχει πλείονας ὕψεις, πλείονας ἐπὶ μέρος ἀληθείας, ἃς ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ ζωῇ της οἰκειοποιουμένη ὁμολογεῖ καὶ κηρύσσει, γίνεται λόγος περὶ πλείονων δογμάτων⁵⁵. Τὰ τοιαῦτα δόγματα ὀρθῶς ἐχαρακτηρίσθησαν ἐν τῇ θεολογίᾳ ὡς διδασκαλαὶ τῆς Ἐκκλησίας· διότι δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ δόγματα, ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐννοίᾳ. Βεβαίως, ὡς διδασκαλαὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κηρυσσόμεναι, φέρουν τὴν αὐθεντίαν αὐτῆς καὶ ἄρα ἔχουν χαρακτῆρα

51. Πρβλ. Ῥωμ. 8,26-27.

52. «Das Dogma ist Ausdruck der Glaubensgemeinschaft und stiftet Glaubensgemeinschaft» (M. S c h m a u s, ἀν. μν. ἔργ., τ. I, σ. 83)· πρβλ. καί: W. P a n n e n b e r g, Was ist eine dogmatische Aussage? Εἰς: ἀν. μν. ἔργ., σ. 159.

53. Πρβλ. G. G l o e g e. ἀν. μν. ἔργ., σ. 222-223.

54. «Dieses einfache Bekenntnis zu Jesus als dem Christus bildet das Hauptthema der apostolischen Verkündigung und den Kern des späteren apostolischen Glaubensbekenntnisses, das sich daraus entwickelt hat» (P. L e n g s f e l d, Überlieferung, St. Benno -Verlag, Leipzig 1962, σ. 58). Καὶ κατὰ τὸν S o l o v j e v τὸ «Urdogma» εἶναι «das Zeugnis von Jesus Christus, dem Herrn, dem Gekreuzigten und Auferstandenen» (R. S l e n c z k a, ἀν. μν. ἔργ., σ. 93). Πρβλ. καί: Ματθ. 16,16· Μάρκ. 8,29· Ῥωμ. 10,9· Φιλίπ. 2,11.

55. Τὰ δόγματα εἶναι «πολλὰ καὶ ποικίλα» (Γ ε ν ν α δ ῖ ο υ Σ χ ο λ α ρ ῖ ο υ, ἀν. μν. ἔργ., τ. III, σ. 343,37· τ. IV, σ. 191,10-11).

υποχρεωτικὸν διὰ πάντα πιστόν. Ἄλλα τὸ δόγμα δὲν χαρακτηρίζεται μόνον ἀπὸ τὸ γνῶρισμα αὐτό! Αἱ διδασκαλαὶ αὐταί, οὐσαι ὄψεις τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Ἰησοῦ ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀπροσδιορίστου ἀριθμοῦ· ἀντλοῦνται δὲ ἐκ τῆς διηγεοῦς συναντήσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, τὸν Χριστόν⁵⁶. Ἀντιθέτως τὸ δόγμα, ἐν καθ' αὐτῆ ἔννοια, φέρει τὸ γνῶρισμα τοῦ ἐφ' ἅπαξ. Εἶναι πρᾶξις καὶ ἀπόφασις τῆς Ἐκκλησίας ἀνεπαναλήπτου σημασίας. Τὸ δόγμα εἶναι διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλὰ διδασκαλία, προσβληθεῖσα ὑπὸ τῆς αἰρέσεως, διὸ καὶ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας περιφρουρηθεῖσα⁵⁷. Τὸ δόγμα ἐκφράζει τὸ μαρτύριον συνόλου τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν θείων ἀληθειῶν· διὸ καὶ φέρει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐφ' ἅπαξ ἐνεργείας. Ὡς θεία ἀλήθεια τὸ δόγμα ἔχει ἀκατάλυτον καὶ διαρκῆ χαρακτῆρα καὶ οἰκειοποιεῖται ἐκάστοτε καινῶς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας· ὡς ἀλήθεια ὅμως εἰς μίαν δεδομένην στιγμὴν ἐφ' ἅπαξ ὁμολογηθεῖσα καὶ κηρυχθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῆς αἰρέσεως, φέρει τὴν σφραγίδα τῆς μοναδικότητος. Διὸ καὶ τὰ δόγματα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι περιωρισμένα τὸν ἀριθμόν⁵⁸.

Ὅμως, πότε ἡ Ἐκκλησία ἐκφράζεται ὡς σύνολον; Ἡ ἀπάντησις τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας εἶναι: εἰς τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον⁵⁹. Εἰς τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας ἐκδηλοῦται καθ' ὄρατόν, συγκεκριμένον καὶ προσωπικὸν τρόπον· ὡς αὐθεντία ὄρατῆς Ἐκκλησίας, ἐχούσης ἱστορικὴν ζωὴν. Ἄλλα παρὰ ταῦτα ὡς αὐθεντία ἀντικειμενική. Πάντα τὰ πρόσωπα, ἅτινα ἀπαρτίζουν τὴν σύνοδον εἶναι φορεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας· καὶ κατὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει προσωπικὸν

56. Ὁ μὲν S. B u l g a k o w καταβιβάζει τὰς διδασκαλίας αὐτὰς σχεδὸν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν θεολογουμένων (πρβλ. ἀν. μν. ἔργ., σ. 139-140), ὁ δὲ Π. Τ ρ ε μ π ε λ α ς ἐξισώνει ἢ μᾶλλον ταυτίζει αὐτὰς πρὸς τὰ ἐπίσημα δόγματα (Δογματικὴ, τ. I, Ἀθῆναι 1959, σ. 6).

57. «Aus einer N o t der Kirche, aus einem der Kirche in dieser Not durch Gottes Wort auferlegten Zwang und aus der diesem Zwang sich fügenden Glaubenserkenntnis wird das e c h t e Credo geboren» (K. B a r t h, KD, I, 2, σ. 698).

58. Πρβλ. S. Z a n k o w (Das Orthodoxe Christentum des Ostens, Berlin 1928, σ. 37): «Das Dogma der Kirche ist tatsächlich gering an Umfang». S. B u l g a k o w (ἀν. μν. ἔργ., σ. 139): Τὰ δόγματα εἶναι «eine sehr beschränkte Zahl». Ἡ ἀποψις αὐτῆ ἔχει τὴν θέσιν της, ὅταν αἱ λοιπαὶ ἐν τῇ πράξει ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κηρυσσόμεναι δ ι δ α σ κ α λ ί α ι δὲν καταβιβασθῶσιν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν θεολογουμένων, ὡς τοῦτο τείνει νὰ συμβῆ εἰς τὸν S. B u l g a k o w, ἀλλ' ὅταν τηρηθῆ ὁ ὑ π ο χ ρ ε ω τ ι κ ὸ ς χαρακτῆρ αὐτῶν. Ἄλλως δικαίως ἀντιτίθεται ὁ Π. Μ π ρ α τ σ ι ὡ τ η ς, λέγων, ὅτι αὐτὸν πρέπει οὐδεὶς νὰ νομίξῃ ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι Ἐκκλησία ἐλαχίστων δογμάτων καὶ πολλῶν θεολογουμένων ἢ θεολογικῶν γνωμῶν» (Ἡ ἔννοια τοῦ δόγματος ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Θεολογίᾳ, εἰς: Θεολογία, τ. 28 (1957), Ἀθῆναι, σ. 516).

59. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἐνταῦθα δὲν δύναται νὰ γίνη εἰδικὸς λόγος περὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων· πρβλ. Ἰ ω. Κ α ρ μ ῆ ρ η, Μνημεῖα, τ. I, σ. 52-250, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

χαρακτῆρα. Ἄλλὰ συγχρόνως οὐδὲν τῶν προσώπων τούτων καθ' αὐτὸ εἶναι ὁ φορεὺς τῆς αὐθεντίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἔχει ὑπὲρ πάντα τὰ μέλη τῆς ἐξουσίας. Ὡς ἐκ τούτου ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὑπερατομική· ἀσκειῖται διὰ προσώπων, ἀλλ' εἰς οὐδὲν τούτων δεσμεύεται, οὐσα ἢ ἐλευθέρᾳ δέσμευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὸ δόγμα, λοιπόν, εἶναι ἡ συγκεκριμένη ἔκφρασις τῆς αὐθεντίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς μίαν συγκεκριμένην στιγμήν καὶ ὑπὸ τὴν πλέον ἐπίσημον καὶ μοναδικήν τῆς μορφήν· διὸ καὶ ἔχει μοναδικήν ἀξίαν. Πᾶσα δὲ ἀπόπειρα ἐξισώσεως τοῦ δόγματος πρὸς τὰς κοινὰς τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίας θὰ ἐξίσωνε τὸ ἐπίσημον τῆς Ἐκκλησίας ὄργανον ἐκφράσεως τῆς ἀληθείας πρὸς τὰς καθ' ἑκάστην ἐκδηλώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ κηρυγματικοῦ καὶ διδασκαλικοῦ τῆς ἔργου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ αὐτὴ αὐθεντία κεῖται εἰς τὴν βᾶσιν· ἀλλ' εἰς ἑκάστην τούτων ἐκδηλοῦται κατὰ διάφορον τρόπον. Τὸ δόγμα, λοιπόν, εἶναι συγκεκριμένη ἔκφρασις τῆς ἀληθείας, ἔχον συγκεκριμένην διατύπωσιν· ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀναλλοίωτον καὶ ἀμετάβλητον καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν αὐτοῦ, ἦτοι γλωσσικῶς. Καὶ κατὰ τοῦτο διακρίνεται τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας. Ἐνῶ δηλαδὴ αὕτη ἔχει μὲν συγκεκριμένον περιεχόμενον, ἀπεναντίας δὲν ἔχει συγκεκριμένην μορφήν· ὁμολογεῖται μὲν ὀρθῶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἐκφράσεως, ἀναλόγως τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς καὶ τῆς γλώσσης αὐτῆς· ἀντιθέτως τὸ δόγμα ἔχει καὶ συγκεκριμένην, ἀναλλοίωτον μορφήν, ὡς καὶ περιεχόμενον. Ὁμοιάζει πρὸς τὸ κείμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς· εἶναι ἀμετάβλητος κανὼν διὰ πάσας τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Ἐξ οὗ καὶ ὁ κίνδυνος νὰ καταστῇ τοῦτο νεκρὸν καὶ ἀκατανόητον κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων. Ἄλλὰ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν εἶναι ὑπεύθυνον τὸ δόγμα! Εἶναι ὑπεύθυνα τὰ ἐπίσημα ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα δὲν «μεταφράζουν» αὐτὸ ὀρθῶς ἢ καὶ οὐδόλως εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν πιστῶν ἐκάστης ἐποχῆς διὰ νὰ δυναθῇ νὰ «ὀμιλήσῃ» ὡς ζῶσα ἀλήθεια εἰς τὴν ζωὴν των. Διότι, ναὶ μὲν τὸ δόγμα δὲν ἐπιτρέπει ἀλλαγὴν καὶ τῆς μορφῆς του, ὡς καὶ τὸ κείμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀπαιτεῖ ὅμως «μετάφρασιν» τοῦ περιεχομένου του εἰς τὴν ἐκάστοτε πραγματικότητα.

Ἄλλὰ, ποίαν θέσιν λαμβάνει ἡ Ἐκκλησία ἐναντι ἄλλων ἐκκλησιῶν, αἵτινες ὁμολογοῦν τὰ αὐτὰ μετ' αὐτῆς δόγματα καὶ παρὰ ταῦτα θεωροῦνται ὑπ' αὐτῆς ὡς ἐκτὸς αὐτῆς, ἦτοι αἰρετικά; Εἰς τοιαῦτα ἐπὶ μέρους θέματα δὲν δύναμεθα νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐνταῦθα διεξοδικῶς. Τὸ προκείμενον ὅμως ἐρώτημα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαντηθῇ οὕτω πως: Καθ' ὅσον αἱ ἐκκλησίαι αὗται ὁμολογοῦν τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀποδεικνύουσι τὴν συγγένειαν αὐτῶν πρὸς αὐτήν· καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔχει θέσιν ὁ διάλογος μετ' αὐτῶν. Καθ' ὅσον ὅμως αὗται δὲν ὁμολογοῦν τὸ πλήρωμα τῶν δογμάτων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἀδύνατος πᾶσα μετ' αὐτῶν ἔνωσις. Διότι πᾶν ἐπὶ μέρους δόγμα τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ὑπαρξιακὴν ὑπόστασιν, ὃν συνυφασμένον μεθ' ὁ-

λης τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας· συμβατικότης, λοιπόν, μετ' αὐτοῦ, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐγκαταλείψεως αὐτοῦ ἢ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ ἀπολύτως ὑποχρεωτικοῦ του χαρακτῆρος θὰ ἐσήμαινε κλονισμόν ἐκ θεμελίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας καὶ κατὰ συνέπειαν διακυβέυσιν αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ «διάλογος» δύναται νὰ προχωρήσῃ οὐχὶ διὰ σχετικοποιήσεως τῶν «ὀρίων» τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ διὰ τῆς σαφοῦς γνώσεως καὶ τῆς ἀπαρασαλεύτου τηρήσεως αὐτῶν! Τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ στεῖραν «συντηρητικότητα», ἀλλὰ θεολογικὴν συνέπειαν. Ὡστε, λοιπόν, ὅταν τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας ὁμολογῶνται καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐκκλησιῶν, διαπιστοῦμεν ὅτι καὶ ἐκεῖ ὑπάρχει Ἐκκλησία. Καὶ εἰς ἄλλας ἐκκλησίας δοξάζεται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγιάζεται ὁ ἄνθρωπος. Καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο δέον ἐξ ὀρθοδόξου πλευρᾶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν πάσῃ σοβαρότητι. Διότι ὅμως δὲν ὁμολογεῖται ἐν αὐταῖς τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας, διαπιστοῦμεν ὅτι ἐν αὐταῖς δὲν ὑπάρχει ἡ Ἐκκλησία, ἡ μόνη καὶ ἀσφαλῆς τῆς σωτηρίας ὁδός. Βεβαίως ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ταυτίζεται πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν. Καθ' ὅσον ὅμως αὕτη εἶναι ἡ μόνη ἀληθῆς καὶ ἀλάθητος Ἐκκλησία, κατέχει ἀναλλοιώτως καὶ ὁμολογεῖ ὀρθῶς τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας, ἣν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐδέχθη καὶ προσφικεῖσθαι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κλήσις αὐτῆς εἶναι ἀμετάκλητος. Ἐν τούτοις ὅμως αὕτη, ἔχουσα καὶ ἱστορικὴν ὑπόστασιν καὶ περικυκλουμένη ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς αἰρέσεως, δέον νὰ τελῇ ἐν διαρκεῖ ἐπαγρυπνήσει περὶ τῆς ἀληθείας, ὡς τοῦτο ἐπραξε πάντοτε ἡ Ἀρχαία Ἐκκλησία καὶ πράττει μέχρι τοῦ νῦν καὶ ἡ ἰδίᾳ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία.

Ἐτερον θέμα, διὰ τὸ ὅποιον θὰ ἠδύναντο ἐνταῦθα νὰ λεχθῶσι τινα, εἶναι τὸ ἐξῆς: Ὑπάρχουν καθ' αὐτὰ ὀρθόδοξα δόγματα; Καὶ ποίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων; Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδεμίαν διαφορὰν ἔχει πρὸς τὴν Ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἡ μόνη, ἥτις ὁμολογεῖ ὀρθῶς καὶ ἐμμένει εἰς τὴν πίστιν τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ τὴν μόνη νόμιμον συνέχειαν αὐτῆς, ταυτίζουσα ἐν τῇ ἐνότητι τῆς πίστεως ἑαυτὴν πρὸς ἐκείνην. Καὶ διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὡς καὶ διὰ τὴν Ἀρχαίαν, τὰ δόγματα τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ ἰδίᾳ τὸ σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως, ἀποτελοῦν τὸ κέντρον τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς. Τὸ σύμβολον ΝΚ περιέχει ἐν συνόψει ὅλην τὴν ἀποκεκαλυμμένην ἀλήθειαν, ἥτοι: Θεολογίαν-Τριαδολογίαν, Χριστολογία, Πνευματολογία, Ἐκκλησιολογίαν καὶ Σωτηριολογίαν, τὴν περὶ Μυστηρίων διδασκαλίαν καὶ Ἐσχατολογία. Τὴν πίστιν τοῦ συμβόλου αὐτοῦ ὁμολογεῖ καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, μὴ ἀπομακρυνομένη ἀπ' αὐτοῦ. Ὅταν, λοιπόν, διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν λέγηται, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἐνὸς συμβόλου, ὁ χαρακτηρισμὸς

οὗτος δὲν εἶναι μομφὴ δι' αὐτήν, ἀλλὰ τιμὴ⁶⁰, διότι ὁμολογεῖ αὐτὴ ὀρθῶς εἰς τὸν πυρῆνα τοῦ σύνολου τὸ γεγονὸς τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως.

Ἄλλ' ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν συνεχίζει μόνον τὴν πίστιν τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας· ἔχει ἅμα καὶ ἰδίαν πίστιν καὶ ζωὴν. Ἡ Ἀρχαία Ἐκκλησία ἐβίωσεν ὀρθῶς μόνον τὰς ἀληθείας ἐκεῖνας, αἵτινες ὠμίλησαν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τῆς. Βεβαίως τὸ γεγονὸς τῆς ἀποκαλύψεως δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἐποχιακῶν καταστάσεων. Οὐχὶ ὁ ἄνθρωπος «ἀνακαλύπτει» τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀποκαλύπτει τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν κρίσιν αὐτοῦ καὶ ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὸν ὀρθὸν τρόπον ζωῆς. Παρὰ ταῦτα ἕμως εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὠρισμένοι ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθειαι ἐβιώθησαν εἰς ὠρισμένας ἐποχὰς κατ' ἰδιαιτέρον τρόπον. Οὕτω, χωρὶς νὰ παραγκωνισθῶσι καὶ τὰ λοιπὰ δόγματα, ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐκυριάρχουν καθ' ἕλην σχεδὸν τὴν ζωὴν τῆς τὸ τριαδικὸν καὶ τὸ χριστολογικὸν δόγμα. Ἀπεναντίας ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐβίωσεν ἑτέρας ὕψεις τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῆς πίστεως τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τοιαῦται δὲ εἶναι ἡ πνευματολογία, ἡ περὶ χάριτος καὶ μυστηρίων ἀλήθεια καὶ ἐν γένει τὸ σωτηριολογικὸν καὶ τὸ περὶ ἐκκλησίας κεφάλαιον. Ἡ *ειδική* αὐτὴ ἐξ ὀρθόδοξου ἐπόψεως περὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων διδασκαλία ἀποτελεῖ τὰ «ὀρθόδοξα δόγματα». Τὰ «δόγματα» ταῦτα οὔτε οἰκουμενικὸν κῦρος διεκδικοῦν, διότι πάντες οἱ χριστιανοὶ δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, οὔτε καὶ δόγματα τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἶναι, καίτοι κατ' οὐσίαν ἐναρμονίζονται πρὸς τὴν πίστιν αὐτῆς, διότι ἡ Ἀρχαία Ἐκκλησία δὲν προσφκειώθη αὐτά, καθ' ἓν τρόπον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Ἐκ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς τὰ δόγματα αὐτὰ εἶναι *ειδική* ὀρθόδοξος διδασκαλία. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐν τῇ συναντήσῃ τῆς μετὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας, ζῆ αὐτὴν κατ' ἴδιον τρόπον, ἀρμόζοντα εἰς τὴν φύσιν τῆς καὶ ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν τοῦ περιβάλλοντος, εἰς τὸ ὅποῖον διαβιοῖ. Παρ' ἕλον ὅτι αἱ ὀρθόδοξοι ἀλήθειαι εἶναι ἀλήθειαι, ἔχουσαι καθολικὸν καὶ ὑποχρεωτικὸν κῦρος διὰ πάντα ὀρθόδοξον πιστὸν — διὸ καὶ εἶναι ὀρθόδοξοι — ἐν τούτοις δὲν εἶναι αὐταὶ «δόγματα», ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ, ἀλλ' ἀπλῆ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας· ἐξ αὐτῶν ὀρθόδοξα δόγματα εἶναι ἔσαι, προσβληθεῖσαι ὑπὸ τῆς αἰρέσεως, ἐπαγιώθησαν καὶ κατὰ τὴν μορφήν διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως συνόλου τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς τοιοῦτον δόγμα δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ περὶ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν, διὰ τὸ ὅποῖον εὐθὺς κατωτέρω ὁ λόγος.

Ὡς ἐλέχθη, τὸ δόγμα εἶναι οὐ μόνον ἀληθὲς κατὰ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ «κλειστόν», ἤτοι σταθερόν, καὶ κατὰ τὴν μορφήν, ὡς τὸ κείμενον τῆς Ἀ-

60. Κατὰ τὸν E. Brunner «das eigentliche Dogma der Ostkirche ist das Nicaeno-Constantinopolitanum» (ἀν. μν. ἔργ., σ. I, σ. 111). Καὶ ἕτεροι σύγχρονοι μεγάλοι προτεστάνται θεολόγοι θέτουν τὸ σύμβολον Νικαίας-Κων/λεως ὡς βάσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως (πρβλ. K. Barth, KD, I,1, σ. 404-514).

γίας Γραφῆς. Τοιοῦτον δόγμα οὐδόλως κέκτηται ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπεναντίας πάντα τὰ «σύμβολά» τῆς ἔχουν σχετικὸν χαρακτήρα⁶¹. Τοῦ κανόνος τούτου οὐδὲ τὰ κείμενα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδων τοῦ ἰδ' αἰ. ἐξαιροῦνται, ἅτινα εἶναι πλήρη ἐρμηνευτικῶν παραβιάσεων, οὐδαμοῦ δὲ διατυπώνουν ὀριστικῶς καὶ εἰς παγίαν μορφήν τὸ δόγμα. Ἐκτὸς τούτων αἱ ἀποφάσεις τῶν συνόδων τοῦ ἰδ' αἰ. εἶναι ἀποφάσεις τοπικῶν μόνον συνόδων οὐχὶ ὅμως καὶ γενικῆς τινος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἄλλ' αἱ διαπιστώσεις αὗται δὲν πρέπει νὰ ὀδηγῶσιν εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἔχει δόγματα. Πᾶσαι αἱ ὀρθόδοξοι διδασκαλῖαι εἶναι δόγματα, καίτοι οὐχὶ καὶ κατὰ τὴν μορφήν, ἀλλὰ κατὰ τὸ περιεχόμενον. Τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας εἶναι ἀλήθεια, φέρουσα ἅμα τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας, διδασκούςσης αὐτὴν ἀείποτε καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἡ διδασκαλία ὑστερεῖ τοῦ δόγματος, διότι, στερουμένη παγίας μορφῆς, ὑπόκειται εὐκολώτερον εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῆς ἐρμηνευτικῆς θεολογίας, ἀκριβῶς ὡς καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις ὑστερεῖ ἐναντι τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἐν τούτοις ὑπερτερεῖ συγχρόνως τοῦ δόγματος, διότι, μεταβαλλομένη κατὰ τὴν μορφήν, ὁμιλεῖ ἀμεσώτερον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ ἐκάστης ἐποχῆς.

Συνήθως γίνεται λόγος εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν περὶ μέσης καὶ βασιλικῆς ὁδοῦ! Ἡ ἀποψις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διότι τὸ «μέτρον» χριστιανικῶς δὲν εἶναι τὸ «ἄριστον». Εἰς τὴν προκειμένην ὅμως περίπτωσιν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπέφυγεν ὄντως τὰς ἀκρότητας, εἰς ἃς ἐν μέρει κατέληξαν αἱ δύο μεγάλαι ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως. Ὁ Ῥωμαιοκαθολικισμὸς, ὑπερτονίσας τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐθεντίαν, «ἐδογματοποίησε» σχεδὸν πᾶσαν διδασκαλίαν· οὕτω περιώρισεν αἰσθητῶς τὴν ἐλευθερίαν τῆς χάριτος⁶². Ἀντιθέτως ὁ Προτεσταντισμὸς, ἀπορρίψας σχεδὸν πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν αὐθεντίαν, ἀπέρριψεν ἅμα καὶ πᾶν δόγμα ὡς ὑποχρεωτικὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀλήθειαν, ὑπερτονίσας οὕτω τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας. Ὁ πρῶτος ὀρθῶς μὲν ἐτόνισε τὸν νόμον ἐν τῇ χάριτι· παρεγνώρισεν ὅμως ἐν μέρει τὸν χαρακτήρα τῆς χάριτος ὡς ἐλευθερίας ἐν Χριστῷ. Ὁ δεῦτερος ὀρθῶς μὲν ἐτόνισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς χάριτος ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Χριστοῦ· παρεῖδεν ὅμως ἐν μέρει τὴν οὐσίαν τῆς χάριτος ὡς νόμου καὶ αὐθεντίας! Ὁ πρῶτος, ἀντὶ νὰ τονίσῃ τὴν αὐθεντίαν τῆς ἐκκλησίας, ὑπερετόνισε τὸ κύρος

61. Κατὰ τὸν Ἰ. ω. Κ α ρ μ ί ρ η ν τὰ μεταγενέστερα συμβολικὰ κείμενα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι «ἀπλᾶ καὶ ἐλλιπεῖς ὀρθόδοξοι δογματικοσυμβολικαὶ συγγραφαὶ» καὶ ἄρα «οὐδὲν τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κανονιστικὸν σύμβολον»· συνεπῶς «δὲν ἐπιτρέπεται τὰ ἐν λόγῳ κείμενα νὰ χρησιμοποιῶνται ὡς κυρία καὶ πρωτεύουσα πηγὴ τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς σχετικὴ καὶ ἐπικουρικὴ καὶ ὅλως δευτερεύουσα» (Σύνοψις, σ. 12-13).

62. Κατὰ τὸν S. B u l g a k o w (ἀν. μν. ἐργ., σ. 140, σημ. 1): Ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει «die Tendenz... nach Möglichkeit in allen Fragen der Glaubenslehre verpflichtende dogmatische Bestimmungen zu geben».

τοῦ ἱερατείου (κληρικαλισμός)· οὕτω μετέβαλεν ἐν μέρει τὴν αὐθεντίαν εἰς ἀπολυταρχίαν καὶ τὸν νόμον εἰς τυραννίαν. Ὁ δεύτερος, ἐν τῷ ἀγῶνι του κατὰ τῶν προνομίων τοῦ κλήρου, ἀπεγύμνωσεν ἅμα καὶ τὴν ἐκκλησίαν πάσης σχεδὸν αὐθεντίας, ἀμφισβητήσας οὕτω τὸν χαρακτῆρα της ὡς ἀναγκαίου μέσου σωτηρίας. Οὕτως ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐλευθερίας του ἤγγισε τὰ ὅρια τῆς ἀναρχίας⁶³. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία συνεδύασε καθ' ἁρμονικώτερον τρόπον τὰς δύο ὄψεις τοῦ εὐαγγελίου, ἦτοι τὸν ἐν τῇ χάριτι νόμον ἢ τὸν νόμον καὶ τὴν χάριν. Τὰ δόγματα καὶ αἱ διδασκαλαὶ της φέρουν ἀπόλυτον κύρος καὶ ἄρα ἔχουν ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν διὰ τὴν σωτηρίαν παντὸς μέλους αὐτῆς. Συγχρόνως ὅμως, διότι δὲν ἐδογματοποιήθησαν πᾶσαι αἱ διδασκαλαὶ της, ἀφήνεται ἰκανὸς χώρος καὶ διὰ προσωπικὴν ἔρευναν καὶ θεολογικὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἔρευνα ὅμως αὐτῇ ποτὲ δὲν γίνεται ἐκτὸς καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ πάντοτε ἐν αὐτῇ καὶ ὑπ' αὐτῇ. Οὕτω τὸ στοιχεῖον τῆς θεολογικῆς ἐλευθερίας ἐναρμονίζεται πρὸς τὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας⁶⁴.

Εἶναι προφανὲς ὅτι διὰ τῆς παρούσης μελέτης δὲν ἐξηντλήθη ἡ θεολογία τοῦ δόγματος· μόνον θεολογικαὶ τινες ὄψεις αὐτοῦ ἐπεσημάνθησαν δι' αὐτῆς.

63. Ὁ H. Zahrnt, ἀναφερόμενος εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ P. Tillich ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας ὑπὸ τοῦ Προτεσταντισμοῦ, λέγει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «Auf diese Weise ist der Protestantismus eine «höchst intellektualisierte Religion» geworden. Das sichtbare Kennzeichen dafür bildet für Tillich der Talar des protestantischen Geistlichen. Er ist das Professorengewand des Mittelalters und symbolisiert somit die Tatsache, dass die theologischen Fakultäten die letzte Autorität innerhalb der protestantischen Kirchen bilden» (Die Sache mit Gott, R. Piper u. Co.-Verlag, München 1966, σ. 455).

64. Ὁ E. Brunner διαπιστοῖ: «Viel weniger (ἢ ὁ Ῥωμαιοκαθολικισμὸς) juristisch elaboriert und weniger autoritär formatisiert ist derjenige der griechisch (bzw. russisch) orthodoxen Kirche, weil hier die Zuspitzung auf das unfehlbare Lehramt, erst recht auf seine monarchische Spitze fehlt» (ἀν. μν. ἔργ., τ. I, σ. 111). Σημειωτέον ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παραδέχεται τὸ ἀλάθητον τῆς Ἱεραρχίας, συνερχομένης ἐν οἰκουμενικαῖς συνόδοις. Καὶ μὴ διευκρίνησις! Ἐπί τινων σημείων τῆς παρουσίας ἐργασίας, προρηγηθείσης ὡς «Ἀνατύπου», ἐπῆλθον ἀλλαγαὶ τινες πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἐξ ἀσαφειῶν τινων.